

Dì Múc , n» tu ngữ[©]i dân t[¶]c Ba-Na **ÇÀU** tiên

(1931)¹

Eugène-Marie DURAND

H[¶]i dòng bản xữ “M[¶] Thánh Giá” do ãi[¶] cha Lambert de la Motte thành l[¶]p năm 1669 tại ãi[¶] Ngoàì, năm 1671 tại ãi[¶] Trong, năm 1672 tại Xiêm La, Çã là Ç[¶] tài cho m[¶]t bài báo Ç[¶]ng trong “Tàp chí L[¶]ch s[°] các cu[¶]c Truy[¶]n Giáo”², số tháng 9/1930. V[¶]Si qu[¶] bán nào thích tìm hi[¶]u t[¶]n ngu[¶]n gốc c[¶]n c[°], tôi xin m[°]i Ç[¶]c bài báo nói trên.

Ý Ç[¶]y, tôi xin Ç[¶]c ghi lại v[¶] H[¶]i dòng M[¶] Thánh Giá mà trong hai th[¶]ok> Ç[¶]u, h[¶]i dòng Çã Ç[¶]c thành l[¶]p trong hầu nh[¶] kh[¶]p cả m[¶]i tỉnh Ç[¶]t n[¶]Sc : ^a ãi[¶] Ngoàì, ^a mi[¶]n th[¶]ng và mi[¶]n trung xữ ãi[¶] Trong, vùng Trung Kỳ ngày nay và mi[¶]n hà ãi[¶] Trong tức mi[¶]n thu[¶]c Ç[¶]a Sài Gòn. Tôi cũng xin Ç[¶]c ghi lại v[¶] chuy[¶]n H[¶]i dòng, vào chính th[°]i kỳ Ç[°], Çã Ç[°]ng chia s[¶] số ph[¶]n của Giáo H[¶]i Vi[¶] Nam : b[¶]í bách hải công khai hay Ç[¶]c khoan nh[¶]ng l[¶]ng l[¶], các n» tu phải phân tán Ç[¶]i hay Ç[¶]c t[°] h[¶]p lại cùng nhau, và vào nh»ng ngày Ç[¶]n tôi nh[¶]t là tù t[¶]i, là l[¶]u Ç[¶]y, là cái ch[¶] Ç[¶] cho nh[¶]u ngữ[©]i trong các ch[¶].

Nh[¶]ng phải t[¶]i tri[¶]u vua T[¶] ãi[¶] thì danh hi[¶]u Ç[¶]p Ç[¶] “M[¶] Thánh Giá” m[¶]i mang Ç[¶]y Ç[¶] ã nghĩa. Linh m[¶] Louvet vi[¶] : “Các ch[¶] th[¶]c x[¶]ng Ç[¶]ng danh hi[¶]u này ! Vào nh»ng ngày bách Ç[¶]o Ç[¶]m máu, các ch[¶] là nh»ng ngữ[©]i Ç[¶]u tiên ch[¶] kh[°] s^a và ch[¶] hy sinh. Nhà của ch[¶] th[¶]ng là n[¶]i ãn nấu cho nh»ng ai b[¶]í bách hải ;

cũng chính các ch[¶] Çã lên lút vào các n[¶]i giam tù Ç< Ç[¶]m l[¶]ng th[¶]c và nh»ng gì c[¶]n thi[¶] cho các Ç[¶]ng anh hùng t[¶]ng x[¶]ng Ç[¶] tin. H[¶]n m[¶]t l[¶]n, cũng nh[¶] th[°]i Giáo H[¶]i s[°] khai, nh»ng trình n» can Ç[¶]m này còn lãnh nhi[¶]n v[¶] mang Ç[¶] cho Ç[¶]ng t[°] Ç[¶]o, s[¶] Ç[°] máu Ç[¶]o vì ãi[¶] Gi[¶]su Kitô, của æn Ç[¶]ng làm hành trang cho tr[¶]n chi[¶] cuối cùng. N[¶]i mà linh m[¶] không th[¶] thâm nh[¶] n[°]i, các ch[¶] cũng mảnh báo Ç[¶] nh[°] là ph[¶] n» và g[¶]ng sáng bác ái của các ch[¶]. Các ch[¶] an ãi k[¶] Ç[¶]u kh[°], c[¶]u giúp ngữ[©]i y[¶] Ç[¶]u[¶], nâng d[¶]y các k[¶] Çã ch[°]i Ç[¶]o. Do Ç[°], nh[¶] chúng ta s[¶] th[¶]y, lòng h[¶]n thù của quan quy[¶]n qua cu[¶]c bách Ç[¶]o tàn báo Çã Ç[¶]m lại danh d[¶] cho các ch[¶] : ngữ[©]i ta b[¶]t b[¶] các ch[¶] m[¶]i phía, ngữ[©]i ta Ç[°]ng c[°]a các nhà dòng nghèo nàn của các ch[¶] và hành hà các ch[¶] m[¶]t cách tinh vi cùng Ç[¶]a các ch[¶] Ç[¶] cái ch[¶] n»a.”³

Trong nh[¶]u s[¶]c ch[¶] b[¶]t Ç[¶]o liên ti[¶]p t[°] năm 1857 Ç[¶]m 1861, m[¶]t s[¶]c ch[¶] Çã tr[¶]c ti[¶]p nh[¶]m t[¶]i các ch[¶] M[¶] Thánh Giá k[¶] vào tháng 7 năm 1860. Xin trích d[¶]n vài Ç[¶]oàn :

“Nh»ng ngữ[©]i Gia-tô là m[¶]t l[¶] r[¶]t cũng Ç[¶]u, r[¶]t khó d[¶]n h[¶] v[¶] Ç[¶]ng t[°]t h[¶]n. H[¶] dùng nh»ng ph[¶] n» x[¶]u n[¶] mà h[¶] g[¶]i là các trình n» và các bà m[¶] Ç< c[¶]t d[¶]u nh»ng Ç[°] th[°] t[¶] và Ç[¶]m tin tức t[°] n[¶]i này Ç[¶] n[¶]i khác. C[¶]n phải l[¶]u ã mà quen l[¶]p danh sách trong các tỉnh hầu canh ch[¶]ng nh»ng ph[¶] n» x[¶]u n[¶] này... N[¶]u mà còn b[¶]t Ç[¶]c các ph[¶] n» x[¶]u n[¶] ãy v[¶]n th[¶]ng hay Ç[¶]i t[°] n[¶]i này Ç[¶] n[¶]i khác, thì c[¶] tr[¶]ng phát h[¶] theo nh»ng ch[¶] th[¶] Çã ban b[°] v[¶] h[¶] trong các tỉnh Hà N[¶]i và Phú Yên, m[¶]ç Ç[¶]ch là Ç< h[¶] cái s[°]a lại”.⁴

Nh»ng tr[¶]ng phát ãy là các ch[¶] phải ch[¶]u phát l[¶]u tr[¶]n Ç[°]i và làm nô t[¶]y trong nhà các quan lại. Và s[¶] ãy ch[¶]ng liên quan chi t[¶]i án t[°] hình dành cho nh»ng ai Ç[¶]m các th[¶]a sai ngoàì quốc vào n[¶]Sc ho[¶]c là ch[¶]a ch[¶]p “Ç[¶]o tr[¶]ng”.

Tình cảnh này Çã mang lại cảnh v[¶]n tu[¶] Ç[¶]o cho hai n» tu của nhà dòng Phan Rang, ch[¶] Inê Soàn và ch[¶] Anna Tr[¶], mà vi[¶]c phong

chân phũsc Çang tùy thu¶c vào Giáo triŠu Roma (Xin Ç†c bài báo ‘‘Các Çãng t° Çào của Bình Thu¶n’’ Çang trong báo ‘‘Niên giám H¶i Thøa Sai nữsc ngoài’’, số 187, 5-6/1929)⁵.

Tóm lại, trong bốn năm bjt Çào mà Lịch s° tôn giáo Vi¶t Nam mang tên khỏn cùng là ‘‘phân sáp’’ nh»ng Kitô h»u vào các làng ngoài giáo và chũu^a dũSi sç giám sát của các kỀ ngoài giáo Ấy, Çã xóa Çi 80 nhà dòng và phân sáp 2.000 n» tu, cả 100 n» tu Çã hy sinh mạng sống vì Çũc tin.

Hai mũõi bốn năm sau, xây ra nh»ng cu¶c tàn sát tÆp th< của năm g†i là ‘‘năm kinh hoàng’’ (tø tháng 7 năm 1885 Ç%n tháng 7 năm 1886), năm Çã Çem máu và l°a Ç%n các giáo s^a trong 12 tỉnh miŠn Bjc, miŠn Trung và miŠn Nam xũ Vi¶t Nam. Tôi chỉ xin nói^a Çây 6 tỉnh thu¶c giáo ph¶n Qui Nhõn mà thôi, tø ranh giSi rĩang Trong tSi Çèo Hải Vân là ranh giSi giáo ph¶n Hu%⁶

Trong nh»ng năm trũsc cu¶c tàn sát kinh hoàng, ^a Qui Nhõn, trung bình m¶t năm có chõng 2.000 ngũ©i lŠn tr^a lại Çào và khoảng 10.000 trỀ em Çũc r°a t¶i ‘‘in articulo mortis’’ (trong cõn nguy t°) ; con số này Çã cho ta thãm Çĩnh Çũc lòng hæng say nõi các chỉ M%n Thánh Giá và nh»ng chỉ Çã Çi ban phép R°a T¶i. Trong số 450 n» tu thì 270 bị tàn sát, trong số 12 nhà dòng thì 10 bị tri¶t hà, trong số 19 cô nhi vi¶n thì 17 bị phá hu> hoàn toàn - cùng lúc có 8 thøa sai, 7 linh mợc Çĩa phũõng, 60 thày giảng và thày thẦn h†c, 24.000 tín h»u bị trăm quy%t, bị Çâm ch%t, bị chìm trong nữsc, bị chôn sống, bị thiêu Çõt trong các nhà th© hay trong túp lŠu tranh của h†.

Sau Çây là t° Çào kš sç (martyrologie) của các nhà dòng trên :

Phan Rang, miŠn nam xũ Trung, tài h† Çào Dinh Thu> có m¶t nhóm các chỉ M%n Thánh Giá. Chỉ bš trên và hai chỉ khác Çang^a vSi gia Çinh tài Khánh Hòa Çã thoát cu¶c tàn sát và chày Çũc vào Sài Gòn. Sáu chỉ khác Ấn nấu tài nhà nh»ng ngũ©i Chàm có lòng thũõng cảm các chỉ, nh»ng ngũ©i Chàm Ấy cũng là nạn nhân của

các ngũ©i Vi¶t Nam xâm lũc. Còn lại sáu chỉ thì bị ném xuống gi%ng của nhà dòng và ngũ©i ta Ç° phân lên trên. M¶t trong số các chỉ^a trên các bản còn có th< th^a Çũc trong hai ngày. Bị nghỀt th^a và bị cõn khát dẦy vò nên chỉ Çã kêu cũu. M¶t ngũ©i ngoài Çào Çi qua Çã trả l©i chỉ bçng nh»ng câu ch°i rúa. Chỉ nói vSi hjn :

‘‘Tôi có ba Çõng giẤu trong mình, kéo tôi lên thì tôi sẽ cho anh’’.

Lòng tham lam t¶i lại Çã thjng tình cảm thông, sç h¶n thù Çã v¶i trào lên : sau khi Çã bóc l¶t tiŠn của chỉ, tên khỏn Çã quạng chỉ vào Çám than hõng Çõt lên tø Çõng g† dùng Ç< làm nhà th©. Và khi thẦy chỉ còn vùng vẦy Çũc, nó Çã ÇÆp nát ÇẦu chỉ bçng m¶t tẦm ván dẦy.

Cũng tài nhà dòng này, m¶t n» tu già Çang hũu tài gia Çinh, Çã không muõn cùng bà con trõn lên núi, chỉ bình thân lẦn hát khi nh»ng kỀ sát nhân Ç%n nhà chỉ. Lúc h† vào nhà, chỉ quỳ gõi, cúi ÇẦu và Çã bị chúng chyt ÇẦu, tay vẫn cầm chu¶i lẦn hát.

Còn m¶t sç ki¶n rất Çyc bi¶t vš cái cũng ÇẦu thánh thi¶n (saint entêtement) vào kỹ bách hải mà chúng tôi Çũc cha Héry thu¶c giáo ph¶n Hu%thu¶t lài : ‘‘Tôi ti%p nh¶n trỀ mð côi tài nhà Hải rĩõng mang tên Trung Quán. Duy chỉ có chỉ n» tu già Lũõng cũõng quy%t^a lai tài nhi¶n s^a và Çã Çũc phúc t° Çào. Hàng trãm thiên thẦn bé nhõ Çã Çũc chỉ g^ai vš Tr©i nh© vi¶c r°a t¶i khi khẤn ÇẶp nguy t°, Çã Çũc chỉ khãi hoàn trên thiên Çàng.’’

Nha Trang (Khánh Hòa), tỉnh phía bjc Phan Rang có nhà dòng Bình Cang, nõi Çây các n» tu Çã Çũc cũu thoát khỏi cái ch%t, cùng vSi 800 tín h»u trên t°ng số 2.800, nh© hai tàu buôn Çũc giáo ph¶n Sài Gòn g^ai ra miŠn Trung.

Ỗ Phú Yên, tỉnh^a phía bjc, bị xóa s° hoàn toàn : hai Thøa sai là cha Iribarne và cha Châtelet⁷, ba linh mợc bản xũ và 5.800 trên gẦn 7.000 giáo dân bị tàn sát cách man r°. Ỗ Mçng Lãng và Hoa Vông, có hai nhà dòng M%n Thánh Giá và hai cô nhi vi¶n rất lŠn. M¶t số

n» tu^a M̄cng Lang Cã có th< trốn thoát khỏi Cỏ, ít n»a là C< Çi chũu ch%^a nõi khác. M̄t nhóm nhõ Cã An nấu trên m̄t ng†n Çõì phía Công gAn m̄t h† Çào Cã bĩ phát giác và bĩ tàn sát. Hõì còn là m̄t thõa sai trỀ, tôi Cã Ç%^m vi%^{ng} ÇÕng tro tàn Ç° nát của m̄t nhà dòng lSn và cô nhi viCn tuyCt ÇËp^a Hoa Vông, năm 1888 : hai cây cau còn nghiêng mình cách là lưng bên b© gi%^{ng} Cỏ. Ngũ©i ta bảo tôi :

“*Chính trên hai cây cau Ấy mà chỉ bĩ trên cùng chỉ phõ tá Cã bĩ treo c° ; và trong lòng gi%^{ng} sâu này, các chỉ n» tu khác Cã bĩ ném xuống*”.

Tỉnh lSn nhất miSn Trung là tỉnh Bình ãnh, nh©^a gAn căng và gAn Çõn lính Pháp^a Qui Nhõn, Cã cõu ÇÛ©c hai c¶ng Çoàn Gò Thĩ và Làng Sông nh©^a chày trốn Çi ÇÛ©c. Ba c¶ng Çoàn khác thì bĩ hu> diCt hoàn toàn.

Vĩ phía b; c có m̄t c¶ng Çoàn M%^m Thánh Giá gAn ãi chũng viCn NỮSc Nhĩ. Cha bĩ trên Macé có s b; t ÇAu trAn gi», những nh»ng ng†n ÇuÓc l°a bách hải Cã chi%^m th; ng : các n» tu bĩ tàn sát ngay trong nhà nguyCn nhà dòng vSi 50 ngũ©i Çang An nấu nõi Cỏ, còn cha bĩ trên thì bĩ c; t c° trong nhà nguyCn chũng viCn.

Ý Thác ãi, vĩ phía b; c, có m̄t nhà dòng và m̄t cô nhi viCn : các chỉ M%^m Thánh Giá, trõ ra m̄t số rẤt ít, Cã bĩ thiêu sũng ngay trong nhà th© nõi mà cha Barrat Cã tõ tÆp giáo xũ chính của ngài ãi mà chuAn bĩ cho b°n Çào ÇÛ©c ch%^l lành.

Ý Gia Hçu, phía c; c b; c, là m̄t nhà dòng ÇËp nhẤt và hai cô nhi viCn lSn nhất của giáo phAn Qui Nhõn : cha Dupont Cã cõ gi; ng m^a m̄t lõi thoát vĩ Qui Nhõn : suốt hai ngày dài Çi b¶ kéo theo nh»ng ngũ©i già và Çám Çàn bà con trỀ. Những mSi võa kh^a i hành ÇÛ©c vài cây số thì Cã bĩ bao vây tại chân Çõì mà Çõì tr^a thành Çõì “Montmartre,--Mons Martyrum” (Çõì t° Çào)⁸ ; cha Cã bĩ tàn sát vSi tất cả các n» tu M%^m Thánh Giá cùng 1.700 tín h»u Çõng quĩ gõi xuÓng trên ÇÛ©ng các quan ãi mà t; hi%^m t%^o

Ý tỉnh ti%^p theo là Quãng Ngãi , cũ 6 giáo dân thì hõn 5 ngũ©i thành mõi cho các kỀ bách hải. Chỉ quãng 1.000 ngũ©i ÇÛ©c cõu thoát, sau khi h† Cã anh dũng kháng c; , rồi ÇÛ©c cha Maillard tõ ãi N»ng Ç%^m vSi tAu của Pháp cõu thoát.

Hai nhà dòng và bốn cô nhi viCn trong tỉnh này, và m̄t số chỉ M%^m Thánh Giá, gõm có nhà dòng Phú Hòa : “*S; thẤt bách bu¶c tôi phải thêm vào Çây m̄t chi ti%^t Cáng lũũ s, (và may là rẤt hi%^m a xũ Annam) : phAn lSn các n» tu^a tu°i 40 Cã bĩ tàn sát ngay dũSi m; t cha Guégan sau khi chúng Cã l¶t sách áo quAn các chỉ. ãi là trò qu> quái của b†n Çi c; t c° ngũ©i*” . M̄t Çõng nghiCp của tôi Cã vi%^t vẤy. Sau Cỏ, chúng hành x° cha Louis Guégan là ngũ©i cháu h† của ngài Georges Cadoudal và là c; u chi%^m binh Çào Charette (le zouave de Charette).

Nhà dòng thũ hai, ^a Phũ©ng Chuõì, gAn hõn 60 n» tu M%^m Thánh Giá. Võa tăng sáng, h† Çào bĩ bao vây. Tất cả các tín h»u Cã thũc suót Çem Ç< chuAn bĩ cái ch%^t cho mình, h† tõ tÆp trong nhà th©, quĩ gõi ch© Ç©i cu¶c t° Çào. Chfng mẤy chõc tõ các nhà lân cAn l°a bõc vào nõi thánh, vì nhà của h† và nhà th© Çũu bçng tranh. Khi Cỏ, cha Garin m¶c áo lĩ và Çeo giầy các phép Çũng bên bàn th© ban phép giải t¶i chung cho m†i ngũ©i s; p ch%^t. Ngài nói vSi h† :

“*Còn phải chũu Çau kh° trong chõc lát, và tất cả chúng ta sẽ vĩ tr©i !*”

Rõì cAm lẤy Thánh Giá trên bàn th©, ngài ban phép lành ãn cuối cho giáo dân và kêu to :

“*LẤy Chúa, xin Çoái thũõng sai các thiên thAn Chúa Ç%^m Çõn nhAn các linh hồn của nh»ng ngũ©i t° Çào này*”.

Tóm ãi - chỉ riêng vSi giáo phAn Qui Nhõn - tõ 18 tháng 7 (các nhà dòng Quãng Ngãi) Ç%^m 20 tháng 8 (các nhà dòng Phú Yên), vào năm 1885, trong 12 nhà dòng M%^m Thánh Giá chỉ có 2 nhà thoát khỏi tàn phá : Cỏ là nhà Trà KiCũ và nhà Phú Thũ©ng trong tỉnh

Quảng Nam. Nhờ tũông Còi^a gần rĩa Nãng và nh© sç tr® giúp vãi chắt có Cũ^{©c}, ngũ^{©i} ta Cã t° chũc bảo vãi hai tring Cì<m của huythn nõi 5.000 tín h»u chày tSi trú Ẩn. Còn nh»ng ai không chày tSi kíp th©i, khoảng 500 ngũ^{©i}, thì bĩ sát hải ngay trong nhà th© của h†, hay nhũ tãi Vãn rĩa, bĩ chôn sổng trong Còi cát còn làng mác thì bĩ Cốt cháy cả. Ngũ^{©i} ta chỉ ti%c là m¶t chỉ M%nh Thánh Giá bĩ trùng Cạn ch%t trong th©i kỳ Trà KiThu trẤn gi» phòng thủ suỐt 23 ngày, chổng lại vSi 10.000 tên cjt c° ngũ^{©i}.

Hoà bình Cũ^{©c} tái lƣp lại, b†n h† nói b†n h† bĩ thua liên ti%p là do sç xuất hiThn của m¶t Bà rẤt Cƣp bay lũ^{©n} vòng vòng quanh tháp chuông nhà th© cùng m¶t Çoàn trỄ em sáng láng tØ tr©i xuống khi%nh cho h† kinh s®. -- Tôi không bi%t Cày là ảo ảnh của nh»ng kỂ ngoài hay là nh»ng bi<u dũong của Chúa ? Những chuyThn Ấy làm ta nhS lại hàng ngàn nh»ng thiên thàn nhĩ bé mà m†i nãm các chỉ M%nh Thánh Giá Cã g^{ai} vS tr©i là chỐn mà vào nãm 1885, có 270 ngũ^{©i} trong số các chỉ Cã gƣp lại Cũ^{©c} các em, bçng con Cũ^{©ng} t° Çào vinh hi<n.

*

DũSi ch%ç¶l bảo h¶ của ngũ^{©i} Pháp, nh»ng n» tu khác Ç%nh tØ Pháp giúp Çjc lçc vào viC truySn giáo : các chỉ dòng Thánh Phaolô de Chartres, các chỉ dòng kín Carmêlô, các chỉ dòng Chúa Quan Phòng Portieux, các chỉ dòng rĩa Bà TruySn Giáo, và mSi Cày là các chỉ dòng Thánh Vinh Sôn Phaolô. Các chỉ không chỉ m^a nhà trỄ, cô nhi viCn, trũ^{©ng} h†c, phòng phát thuốc và bCnh viCn, mà còn cả các tƣp viCn vì òn g†i tãi ViTh Nam không hS thi%u, chũng tĩ rçng C°i sổng tu trì, dũSi nh»ng hình thũc khác nhau, Cã lòi cuỐn dân chúng ViTh Nam và Çi sâu vào tâm thũc của h†.

Tuy nhiên, mƣc dầu Cã 262 nãm hiThn h»u, H¶i dòng M%nh Thánh Giá do m¶t trong các ÇAng sáng lƣp H¶i Thøa Sai Paris thành lƣp⁹, vãn luôn tri<n n^a tãi các giáo ph¶n của chúng tôi. Theo m¶t thổng kê nãm 1928, dòng M%nh Thánh Giá tãi rĩong Dũong Çat con số 2.156 chỉ ; c¶ng vSi các dòng khác Cã nêu trên, có 3.600 n» tu ViTh Nam sổng trong các c¶ng Çoàn. Và còn không k< Ç%nh con số chjc chjn là cao của các chỉ dòng ba rĩa Minh ViTh Nam^a Bùi Chu, Hải Phòng và Bjc Ninh. Các chỉ Ấy Cã thay th% các chỉ M%nh Thánh Giá tãi xũ rĩong rĩang Ngoài là giáo ph¶n, mà sau khi rĩa cha giám quản tông tòa Deydier qua C°i, Cã Cũ^{©c} nhũ^{©ng} lại cho dòng rĩa Minh Tây Ban Nha thu¶c tỉnh dòng Manila.¹⁰

rĩ< Çat Cũ^{©c} thành quã tốt nhất cho các công trình và bảo Çăm tũong lai cho các chỉ M%nh Thánh Giá, cãn phải thích nghi cho các chỉ vào hoàn cảnh mSi : ch%ç¶l Bảo H¶ Còi hõi phải có thi c° và có bçng cấp Ç< có th< gi» nh»ng nhiCm vø giáo dục.

Giáo ph¶n rĩang Trong phải làm gũong trũSc : giáo ph¶n Cã m^a m¶t trũ^{©ng} sũ phạm cho các n» tu Çĩa phũong dũSi sç lãnh Çào của m¶t n» tu ngũ^{©i} Pháp thu¶c dòng Thánh Phaolô de Chartres.

K% quã Cã khích lC các giáo ph¶n khác Çi vào con Cũ^{©ng} Ấy. Và Cày là Çoàn thũ của rĩa cha Dumortier¹¹ :

“Bốn nhà dòng M%nh Thánh Giá Çĩa phũong mà giáo ph¶n Sài Gòn còn gìn gi» lại Cũ^{©c} nhũ ngày xũa Çang Cũ^{©c} nâng cao trình Ç¶ h†c vãn và Çang thích ùng bản lũ xũa cho phù h®p vSi b¶ giáo lũ mSi. Bốn nhà này phát tri<n mạnh mẽ hõn lúc nào h%. rĩa số các n» tu ÇSũ Çat Cũ^{©c} bçng ti<u h†c bản xũ; nh»ng chỉ khá hõn thì chuẨn bĩ thi ti<u h†c Pháp, trũSc tiên tãi nhà dòng, sau Çó vào trũ^{©ng} sũ phạm của các n» tu tãi Vĩng Tàu.

rĩa chũng chỉ, các chỉ tr^a vS c¶ng Çoàn và hoàn toàn^a dũSi sç s;ç Çyt của bS trên nhũ các n» tu khác. Các chỉ M%nh Thánh Giá của 4 nhà dòng chúng tôi Çang ÇiSũ hành 134 trũ^{©ng} sũ cƣp.”

riàng khác, - ^a Cây không có s nói xẤu ngành y khoa bản xƯ, thuốc thang Cĩa th^o và vẾsinh c^o truySñ -, viẾc ti%p xúc vSi các n» tu Tây Âu Cã khích lẾ các n» tu ViẾ Nam hiẾn Cại hoá m¶t chút nh»ng phỮng pháp lậi th^oi của các chỉ vS viẾ t^o chỮc các nhà trỀ và sãn sóc trỀ em, vS viẾ CĩSũ hành các cô nhi viẾn và các nôi làm viẾc của các chỉ (ouvrirs), vS vai trò n» y tá trong các khoá huẤn luyẾn y khoa, k^c cả các nhà thỮng phong cùi - mà các chỉ Cã tẾn tợy dẤn thân.

Tại giáo phẤn Qui Nhõn, trỮng sũ phạm Gò Thĩ chỉ mSi thành lẾp năm 1924 nhỮng Cã hoát C¶ng rẤt tích cực, mYc dẦu vì thi%u tài chánh, cỖ s^a vẤn còn nểm trong tình trạng thẾ thi%u xót. Vĩ tuyên uS của trỮng (là ngỮ^oi sáng lẾp Cích thực, dẦu ngài không muốn nhẾn), là cha Solvignon.¹² rỖt trậi niSĩm tin v»ng vàng nôi Chúa quan phòng nhân tỖ, ngài luôn luôn dẤn bỮsc xông pha, ngày nay luyẾ pháp chng b; t ai vào tù vì thi%u n^o. Các vùng khác Cã g^ai trực ti%p cho ngài nh»ng thi%u n» tỖ 13 C%n 16 tu^oi (mà sau này, n%u cần, có th^c gặi vS lo công viẾc của mình). Trong vòng 5, 6 hay 7 năm, các em này sẽ do tẾp viẾn lo cho tSi khi các em có bng ti^cu hậc, nh»ng em khá hõn sẽ hậc tSi bng Pháp. HiẾn nay, c¶ng Cọan nhỖ do chỉ Marie de Lorette Cãm trách, mà rẤt thi%u thỖn tiSĩn bác, tính CỮ^c 24 chỉ khẤn sinh, 10 chỉ tẾp sinh, 5 chỉ Ủng sinh và 40 thi%u n» Cạng tìm hi^cu.

Mà chỉ bS trên phải lo cung cấp toàn b¶ áo quần cho gẦn m¶t n^oa trong số 45 thi%u n» trỀ Ấy, (chuyẾn này, ngỮ^oi ta dYn kỈ tôi CỖng có nói ra l^oi nào), lài thỮ^ong phải cung Ủng luôn, vì áo quần chng có bSñ. “VSi m¶t vốn li%ng là 10 ngàn quan Pháp thì chúng con CỮ^c số l^oi là 1.500 quan, giúp áo quần cho các em. (Chao Ồi, nào có phải là CỖ m; c tiSĩn hay là theo một Ba-Lê chi Cậu !) Và chỉ bS trên chng còn phải chi c; t ngân quĩ nghèo nàn của chỉ, và cha

tuyên úy cũng không bòn xén ngân quĩ của ngài n»a...’’ Tôi xin Cống cái ngoYc CỖn kém kín Cáo của tôi ^a Cây.

Trong số 14 chỉ khẤn sinh thu¶c năm thỮ hai theo giáo luẾ thì 9 Cã là giáo viên trong vùng, 2 trong m¶t nhà cô nhi, 2 trong trại phong, 1 trong bẾnh viẾn Cĩa phỮng. 10 chỉ khẤn sinh năm thỮ nhất thì làm viẾc tài các lS; p hậc thu¶c nhà tẾp, tài phòng làm viẾc của các n» tu, trong viẾc quản lý và nhà b¶p.

HẾ thống tuy^cn chậi này CỮng nhiên tốn phí, nhỮng cũng chỉ là chuy^cn ti%p, b^ai vì các n» tu giáo viên sẽ Cáo tảo trong các giáo xỮ m¶t lS; p trỀ càng ngày càng có hậc hành tốt hõn ; do CỖ, vào th^oi nhà tẾp, sẽ không cần thi%t m¶t kỳ tiSĩn nhà tẾp lâu dài và tốn phí n»a.

riàng khác, hẾ thống này cũng có nhiSũ CĩSũ h»u ích Cạng quS. Và Cây là m¶t Cĩ^cm : n%u không có nhà th^o này mà ngỮ^oi ta có th^c vào lúc còn trỀ tu^oi, thì các con cháu ngỮ^oi dân t¶c Ba-Na của cha già Dourisboure¹³ sẽ không bao gi^o thuẾn tình, không bao gi^o dám bỖ rỖng núi tự do của hậ mà xuÓng CỖng bng khép mình vào trong m¶t nhà dòng ngỮ^oi ViẾ cả. Và Cây ngỮ^oi ta vi%t cho tôi tỖ Gò Thĩ :

“Vài tuẦn lỈ trỮsc khi các chỉ dòng Saint-Paul C%n, vào tháng 5 năm 1924, chúng tôi ti%p nhẾn 4 thi%u n» ngỮ^oi Ba-Na, mà cô giáo ngỮ^oi ViẾ tỖ Kontum dẦn vS. Cô giáo này Cã CỮ^c huẤn luyẾn 2 năm tài bẾnh viẾn của chúng tôi ^a Kim Châu. rỖ là cha Kemlin, cha chính tài Kontum, Cã g^ai C%n cho chúng tôi nh»ng ngỮ^oi con của núi rỖng này. rỖi vSi các thi%u n», Cây là cu¶c sống hoàn toàn mSi là và thực khó khăn, vì k^c luyẾ s; p CỖt mậi s; , ngay cả C%n nh»ng bản năng tốt nhất. Thực vẾy, ngay sáng hôm sau ngỮ^oi ta gYp thấy các chỉ CỮng trỮsc nhà vSi m¶t mS quần áo kỂp dỮSi cánh tay. “Chúng con Cĩ Cậu vẾy ? - Ra sông !’’ Phải khó khăn m¶t chút mSi

cjt nghĩa cho các chỉ hi<u Cây không phải nhũ trên Kontum và nhà dòng có Cũ các phòng ốc thích nghi.''

Việc hñi nhñp rất khó và lâu dài. Những nh»ng l©i u> lao kiên nhẫn trong các th° thách ban ÇÀU cùng nh»ng l©i nh; c nh^a trung thành vSi Ôn g†i thì tở miSn cao nguyên Ấy mà xuóng vSi các chỉ, nh»ng l©i thñ vô cùng cảm Çñg trong tính ngây thơ của ngũ©i dân tñc. Và Cây là bản dñch :

Chào Múc,

ñã lâu rồi con không còn ^a Cây n»a, hñn hai tháng rồi ! Me con và bá nhŞ Ç%ñ con luôn; bá vi%t cho con Ç< nói chuyñn vSi con mñt lúc. Me con và bá chỉ có nhŞ Ç%ñ con thôi. Con th° tũ^ang tũ^{ng} mñt con bò mẽ bñ phũ phàng tách khỏi con của nó. Nó Çau ÇSn trong bọng trong dá và con tìm nó nñng nñ sàu nào. Những làm gì ÇÛ©c Cây ? Thiên Chúa Çã dùng con làm viñc cho Ngài ; xin cho ã Ngài ÇÛ©c thçc hiñn ! Me bá Çành Çè nén nh»ng tâm tình sâu Çñm khi%ñ làm nhŞ tSi con mà xin vâng phøc theo ã Thiên Chúa. B^ai vñy, cho dù th%ñào Çi n»a, me con và bá không muón con r©i khỏi xÙ Viñc mà ^a Çó con tça nhũ mñt kờ mð côi.

Me con nói vSi bá xin con rçng, n%ñ còn mñt hai xu, thì con hãy mua cho me bá mñt cái chñu. Me con muón chính con mua cái chñu Ấy. Vñy sẽ nhũ con vñn cùng ãn cõm vSi me bá nhũ xũa.

Con Çøng quên cầu Chúa giúp sức cho me bá trong suốt năm nay, vì tất cả Çang lâm cõn Çói kém và m†i nhà ÇSu kh°. Me bá cũng cầu xin Chúa nhân lành tr® giúp cho tất cả chúng con, và me bá dâng con trong tay Chúa Giêsu, MỄ Maria và Thánh Giuse. ''

Đầu sao Çi n»a, sç xa nhà Çè nñng trên nh»ng chỉ em dân tñc của chúng tôi. Nh»ng th©i gian ÇÀU, các chỉ lúc nào cũng chỉ Çòi vñ nhà ; sáng dñy, là phải Çi xem coi các chỉ có bñ trốn Çi Çèm qua

không. Các chỉ ÇÛ©c ngũ riêng vSi cô giáo cũ tài Kontum của các chỉ và các chỉ không ãn ãi trách cũ cha Kemlin vì ngài Çã hũu sẽ Ç%ñ tham các chỉ ; những không bao gi© ngài xuóng tham cã. ¹⁴

Mñt hôm, tôi nhñ ÇÛ©c mñt ch» của cha, vì k%cñ cái ch%t, ngài vào dũ«ng ÇÛ©ng ã Lát và tở Çó... vào nghĩa trang Saint-Pierre tại thành phố Marseille. Bức thủ ÇS ngày tháng tại Qui Nhñn. Ngài Çã xin lçi không th< Ç%ñ Gò Thñ ÇÛ©c, vì phải vñi vàng lên ÇÛ©ng ngày hôm sau Çó.

Ngay tức khçc, tôi vi%t cñp tức cho ngài ít ch» :

''Thũa cha, n%ñ cha Çi không tr^a lại, con không bi%t trả l©i sao : các con cái cha sẽ tr^a vñ trên Ấy và không ai có th< ãn căn chúng Çâu. Cha nhñt Çñnh phải Ç%ñ, n%ñ không công trình của cha sẽ ch%t trong trñng nũSc''.

Ngày hôm sau, cha Kemlin xuñt hiñn tại Gò Thñ, tức thì nh»ng dòng nũSc mçt liSn ngøng rồi và nh»ng khuôn mñt rãng r« hñn lên. Cha ^a lại mñt ngày vSi các chỉ, khuyên bảo các chỉ và giải tñi cho các chỉ bçng ti%ng Ba-Na. Sáng hôm sau, cã mñt sç thay Ç°i hoàn toàn : là niSm vui tũñi, là sç bình an; các chỉ không còn bao gi© Çòi vñ trũSc th©i hàn n»a và n%ñ không ÇÛ©c mang thánh phøc hôn thê của ãñc Kitô. Chỉ có bñnh hoàn mSi làm cho mñt ngũ©i trong các chỉ phải tr^a vñ gia Çñnh. Ba chỉ còn lại ti%p tọc chũng tũ rất thích h®p Ç©i tu. Các chỉ ÇÛ©c hành phúc tuyên khñn lần ÇÀU ngày 14 tháng 9 vño qua. Vào ngày trñng Çai này, cha Decrouille ¹⁵ Çã tở Kontum xuóng và ngũ l©i vSi các chỉ tại nhà quyñn trũSc lúc hành lí, qua mñt bài huñn Çũc ngçn bçng bản ng» của các chỉ. Các chỉ ÇÛ©c c° làm viñc tại nhà tñp và ch© Ç©i các n» tu ngũ©i Pháp Ç%ñ Ç< cùng lên Kontum, và Ç< giúp các n» tu ngũ©i Pháp lñp trũ^{ng} h†c và mñt tñp viñn cho thi%ñ n» dân tñc Ba-Na. Ngũ©i liên lạc của tôi Çã reo lên :

''Hoan hô các dì ! Hãy Ç%ñ Kontum !

Đây là thiên Càng của miS̄n truyS̄n giáo !'

TỜ hai năM nay, ba cô gái ngŭi dân t̄c khác Cã C̄m vSi ba chỉ C̄u tiên. Những vSi h†, bŭSc th̄c t̄p kh̄i C̄u có dĩ dàng hŏn, vì có Cŭc ba ngŭi C̄ng hŭŏng hŭSng d̄n : các chỉ mSi này cũng C̄m lại r̄t nhiS̄u hy v†ng.

TỜ tr̄i cao, s̄ b̄o tr̄ của ngŭi cha thánh thiC̄n và thŭŏng nhS̄ của các chỉ, cha Kemlin tốt lành, th̄ r̄o ràng trên các chỉ.¹⁶

./.

Chú thích :

- ¹ “Soeur Mouk, première religieuse des sauvages Bahnars” : báo “Annales de la Société des Missions Etrangères”, Paris, 1931, trang 52-64.
- ² Báo “Revue d’Hitoire des Missions” : cha Eugène-Marie DURAND cho C̄ng bài “Les Amantes de la Croix” (Các n» tu M̄m Thánh Giá) trong t̄p số 7, ra năM 1930, trang 384-404.
- ³ Linh m̄c Louis Eugène LOUVET (1838-1900) : “La Cochinchine religieuse”, 2 t̄p, Paris, 1885. ãoàn trên trích d̄n tỜ t̄p 2, trang 452-453.
Cha Louvet cho bi%t vào năM nḡi xūt bản cuŏn sách (1885), có 7 nhà dòng vSi 420 n» tu tại giáo ph̄n Hu%o có 12 nhà dòng vSi 440 n» tu tại Qui Nhŏn, có 4 nhà dòng vSi 295 n» tu tại Sài Gòn. Cha Louvet Cã làm viC̄c lâu năM tại giáo ph̄n Sài Gòn và qua C̄i tại thành phố Sài Gòn ngày 02.8.1900.
- ⁴ Tháng Giêng năM 1862, trong t̄p số 34, báo “Niên giám viC̄c truyS̄n bá C̄u tin” (Annales de la Propagation de la Foi), xūt bản

tại Pháp, thành phố Lyon, C̄ng bài dĩch t̄ng Pháp s̄c chỉ truy nã các n» tu ViC̄ Nam k̄ vào tháng 7.1860, trang 10, do ãiC̄ cha Sohier Binh (+1876), còn là phó giám qūn giáo ph̄n Hu%oḡi vS̄.

⁵ Bài “Les Martyrs de Binh-Thuan (Sud-Annam)”.

⁶ Giáo ph̄n ãng Trong thành l̄p năM 1659 Cã Cŭc chia thành hai vào năM 1844 : giáo ph̄n Tây ãng Trong (Sài Gòn) và ãng ãng Trong (Qui Nhŏn). Sang năM 1850, giáo ph̄n ãng ãng Trong Cŭc chia ra thành giáo ph̄n Qui Nhŏn và giáo ph̄n Hu%o l̄y C̄o H̄i Vân làm ranh giSi. Sáu tỉnh lúc C̄o thuC̄c giáo ph̄n Qui Nhŏn là : Bình Thūn, Khánh Hoà, Phú Yên, Bình ãi, Quảng Ngãi và Quảng Nam.

⁷ Linh m̄c Iribarne Dominique (1859-1885) b̄i sát hải tại Qūng C̄u (Phú Yên) ngày 19.8.1885.

Linh m̄c Ch̄telet Phanxicô (1855-1880) b̄i gi%t ch%t tại Cây Gia (Phú Yên) ngày 26.8.1885.

⁸ Tác gī so sánh vSi C̄i Montmartre thuC̄c thành phố Paris, liên quan tSi l̄ch s̄o “Công xã Paris” (1871), ãi m̄t số Kitô h»u trong C̄o có ãiC̄ t̄ng giám m̄c Paris (Mgr Darboy) ch̄u hành hình.

⁹ T̄c ãiC̄ cha Lambert de la Motte.

¹⁰ V̄S̄ l̄ch s̄o dòng ãi Minh tại ViC̄ Nam, có th̄ C̄t̄c Linh m̄c B̄i ãiC̄ Sinh : “Dòng ãi Minh trên C̄t̄ ViC̄”, (2 t̄p), Sài Gòn, 1993-1995.

¹¹ ãiC̄ cha Isidore Marie DUMORTIER (ãiC̄ cha ãiC̄m) (1869-1940), giám m̄c giáo ph̄n Sài Gòn (1925-1940).

¹² Linh m̄c SOLVIGNON Gioan-Baotixita (1873-1935) qua C̄i tại Qui Nhŏn.

¹³ Linh m̄c DOURISBOURE Pierre (1825-1890) tỜ tr̄n tại thành phố Marseille ngày 08.9.1890.

- 14** Linh mục KEMLIN Emile-Marie (1875-1925) tở trần tại thành phố Marseille ngày 06.4.1925.
- 15** Linh mục DECROUILLE Gioan-Baotixita (1883-1961) qua Ới tại Kontum.
- 16** Cha Eugène-Marie Durand còn viết một bài báo khác về người dân tộc, tựa ‘‘Les Mois de l’Annam’’, trên báo ‘‘Les Missions Catholiques’’, 1931, trang 557-562.
- Giáo phận Kontum Ới thành lập (tách khỏi giáo phận Qui Nhơn) ngày 11.01.1932. Giám mục Ớầu tiên là Ớức cha Martial JANNIN (Ớức cha PhỚc) Ới thờ phong ngày 15.01.1933, hiỚu toà Gadara. Ngài Ớã làm Ớức tại Kontum tở 43 năm rồi.
- Kontum vào năm 1930 có 20.000 giáo dân, 14 thỚa sai người ngoài quốc, 11 linh mục ViỚ Nam và 3 linh mục người Ba-Na.
(Tham khảo : ‘‘Les Missions Catholiques’’, 1933, trang 457 : ‘‘Le premier Vicaire Apostolique de Kontum’’).

. / .

Ba khấn sinh người Ba-na Ớầu tiên tại tỚp viỚn Gò ThỚ,
ngày 14.9.1930